Pierre Broué

Debatt utan Lenin [1]

Detta är kapitel 23 ur Broués Trotskij-biografi.[2] Det handlar om den delvis offentliga och delvis interna debatt om ”den nya kursen” som inleddes på hösten 1923 och som handlade om den inre partidemokratin, den framväxande byråkratin m m.

OBS hela boken finns på svenska: ***Trotskij – En biografi*** (Carlssons 2011). För recensioner, rättelser, kommentarer m m, se *Trotskij – En biografi*. Recensioner, debatt, kompletterande material.

I denna version har undertecknad bearbetat noterna och bl a lagt till en del hänvisningar till nätbaserade källor. Tillägg anges inom [] – parenteser. Se även *Lästips* nedan.

På Marxistarkivet finns fler utdrag ur Broués Trotskij-biografi:

Kapitel 6: 1905: på revolutionens vingar
Kapitel 20: ”Blocket” med Lenin
Kapitel 21: Revolutionens världsparti Om bl a upprorsförsöket i Tyskland 1921
Kapitel 22: Förlorade tillfällen Om bl a upprorsförsöket i Tyskland 1923
Kapitel 25: Partiet utan Lenin
Kapitel 28: ”Trotskismens” födelse
Kapitel 32: Tio år efteråt Den kinesiska revolutionen 1926-27
Kapitel 35: Den bolsjevik-leninistiska fraktionen
Kapitel 45: Kassandra inför Hitler Kampen mot nazismen
Kapitel 53: Vägen ner i infernot Moskvarättegångarna och den stora terrorn
Kapitel 55: Revolutionären och filosofen Moträttegången i Mexiko
Kapitel 57: Den spanska anti-modellen Spanska inbördeskriget
Samt ett kortare utdrag ur kapitel 58 Om brytningen mellan Trotskij och Diego Rivera

Lästips

Historiska arbeten:
E H Carr: Mellan Lenin och Stalin.
Isaac Deutscher: Den avväpnade profeten. Kapitel 2 (”Anatemat”)

Tidsdokument:
Trotskij: Teser om industrin, Rapport om industrin (12:e kongressen) och Den nya kursen
Max Eastman: Efter Lenins död.

Martin F

---

[1] Vi baserar oss här på *Den nya kursen,* Partisanförlaget 1972. Dessutom E H Carr *Interregnum*, London, 1954 [sv. övers. *Mellan Lenin och Stalin: Sovjet 1923-1924*, Cavefors 1979] och Anna Di Biagio, *Democrazia e Centralismo: la discussione sul ”Nuovo Corso” nel Partito Comunista Sovietico (ott. 1923-gen. 1924)*, Milano, 1978.

[2] För detta kapitel intar Trotskijs arkiv en viktig roll vid sidan av de arbeten som använts för de närmast föregående kapitlen. Förutom mitt eget arbete om revolutionen i Tyskland, *Révolution en Allemagne* (*1918-1923*), Paris, 1971, bör också nämnas Werner Angress, *Stillborn Revolution: the Communist Bid for Power in Germany 1921-1923*, Princeton, 1963.

Motsättningarna i ledningen för det ryska kommunistpartiet strax före tolfte partikongressen hade gjort att händelserna i Tyskland inledningsvis fått en underordnad roll. Men när den revolutionära krisen hade startat där i mitten av augusti 1923 hade alla frågor om det ryska partiet i sin tur hamnat i bakgrunden. Till sist gjorde nederlaget i Tyskland att allt exploderade, utan att någon denna gång kunde utgå från att Lenin skulle tillfriskna eller ens hysa några tvivel beträffande utgången.

I den konflikt som uppstått inom partitoppen hade två nya inslag gett sig till känna.

Ordet ”leninism” dök först upp i pressen, första gången sannolikt formulerat av Kamenev i en polemik mot Osinskij.[3] Det avsåg att framställa Lenins tänkande i populariserad form, lite som ett slags katekes, något som hade varit helt otänkbart med en Lenin vid full hälsa. Det skulle snart framgå att termen inte hade någon annan betydelse än att ställas i motsättning till ”trotskism”, som sågs som en främmande kropp i bolsjevikpartiet. Trotskij ryggade inte tillbaka. Han använde sig under diskussionernas gång själv av termen som synonym till ”bolsjevism”.

Ytterligare ett nytt inslag i debatten framträdde efter tolfte kongressen, där Stalin och Zinovjev hade segrat mot en tigande Trotskij. Det handlade om en betydelsefull fråga beträffande relationerna mellan parti och stat och närmare bestämt mellan generalsekretariatet och makten och rörde ett känsligt ämne, den nationella frågan.

I slutet av april hade den tatariske kommunisten Sultan-Galjev, tidigare Stalins medarbetare i folkkommissariatet för nationalitetsfrågor, arresterats på initiativ av generalsekreteraren. Sultan-Galjev tycktes i varje fall från 1921 ha reagerat starkt på behandlingen av nationella minoriteter i Sovjetunionen. Det verkar som om säkerhetspolisen, GPU, i mars 1923 kommit över ett brev, som han skrivit till partikamrater i Ufa, där han betecknade den officiella sovjetiska politiken som ”storrysk chauvinism”. I brevet sade han sig vara redo att ta initiativ till att samla kommunistiska delegater för nationella minoriteter inför den kongress där han var ombud med konsultativ ställning.[4]

Sultan-Galjev arresterades på Stalins personliga order några dagar efter tolfte kongressen och anklagades för att ha bildat ”en kriminell, kontrarevolutionär organisation, som var fientligt sinnad mot det ryska proletariatet”. Kamenev uppgav att han och Zinovjev ställt sig bakom denna, av Stalin beordrade arrestering av en högt uppsatt partimedlem, den första som skedde på politiska grunder.[5]

Men sommaren 1923 blev oroväckande även i andra avseenden. Saxkrisen förvärrades plötsligt från juli då industripriserna låg 190 procent högre än före kriget, medan jordbrukspriserna fortsatte att sjunka till ungefär 50 procent av förkrigsnivån. Beslutet att höja produktiviteten, som fattats för att få ner industripriserna, ledde till en sammanslagning av företag och att arbetslösheten ökade från de 500 000 som officiellt registrerats hösten 1922 till 1 250 000. Löneskillnaderna, som var mer markanta inom konsumtionsvaruindustrin än inom den tunga industrin och större i privatägda företag än i statliga, orsakade också starkt missnöje.

Det var sådana frågor som stod på dagordningen vid centralkommitténs möte i september. Majoriteten stödde en linje som gick ut på att skjuta upp satsningen på tung industri, administrativa beslut om sänkta industripriser, insatser för att öppna utlandsmarknaden och

---

[3] P Sorlin, *Lénine, Trotski, Staline 1921-1927*, Paris, 1961. Han hävdar där att ordet ”leninism” användes första gången av Kamenev i *Pravda* den 24 mars 1923, i samband med en polemik mot Osinskij.
[4] A Benningsen, Ch. Lemercier-Quelquejeay, *Sultan-Galiev, le père de la révolution tiers-mondiste* (Sultan-Galjev, far till revolutionen i tredje världen), Paris, 1986.
[5] Trotsky, *Staline*, s. 977. [på svenska, Stalin del 2, s. 130]

skattelättnader för bönderna. De ”röda företagarna” fick order om att snabbt sänka kostnaderna och höja produktiviteten.

Alltmedan partiapparaten under sekretariatets ledning nästan dagligen stärkte kontrollen över partiet, började partiets bas samtidigt visa tecken på att ledan höll på att förbytas i vrede. Strejker utbröt på olika håll och ledde ibland till demonstrationer. Smågrupper som Mjasnikovs och Kuznetzovs *Arbetarnas sanning* [*Rabotjaja Pravda*] började agera och tog kontakt med f.d. oppositionella eller med rörelsens organisatörer. Det talades i skymundan om en plan på en arbetardemonstration med krav som utgick från januaridemonstrationerna 1905. I september arresterades ett tjugotal personer, bl. a. Kuznetzov. Rapporterna från GPU talade om att partimedlemmar inte bara var inblandade utan också att andra partimedlemmars tystnad i själva verket skyddade ”komplottmakarna”. Inom centralkommittén var oron så stor att GPU-chefen Dzerzjinskij sade:

> Försvagningen av partiet, avmattningen av dess interna liv, detta att utnämningar dominerar på bekostnad av val, kan bli politiskt farligt och förlama vårt partis möjligheter att leda arbetarklassen.[6]

Dzerzjinskij fick uppdraget att leda en tillfälligt bildad kommitté om denna fråga.

De militära frågorna ledde också till en allvarlig dispyt. Trotskij avvisade häftigt förslaget att utnämna flera av centralkommitténs medlemmar, bl. a. Stalin, till det militärrevolutionära rådet. Slutligen nöjde sig de som stod bakom förslaget med att Latjevitj, medarbetare till Zinovjev och Vorosjilov, invaldes. Kujbysjev, en av Stalins män, gav med stor uppriktighet Trotskij nyckeln till hela operationen:

> Vi anser det nödvändigt att inleda kampen mot er, men vi kan inte öppet säga att ni är vår fiende; det är därför vi använder dessa metoder.[7]

Allt stod dock inte väl till inom koalitionen vid makten. Efter tolfte kongressen 1923 ville Zinovjev ändra styrkeförhållandena där. Under semestern, som han tillbringade i Kislovodsk i Kaukasus, kontaktade han Bucharin, Lasjevitj, Jevdokimov och Vorosjilov: Dessa möten resulterade i ett projekt för att ”politisera” organisationsbyrån. Sekretariatet borde kompletteras med en ansvarig kommission bestående av Stalin, Trotskij och en tredje person, Zinovjev, Kamenev eller Bucharin. Sedan Stalin informerats, talade han själv med Zinovjev och Bucharin om detta projekt och fick igenom ett motförslag som innebar att de övriga medlemmarna av politbyrån också skulle ingå i organisationsbyrån.[8]

Invalet av Zinovjev och Trotskij som fullvärdiga politbyråmedlemmar och Bucharin som suppleant, innebar dock ingen försvagning av Stalins makt. Trotskij kom aldrig in i organisationsbyrån. Den amerikanske historikern Robert V Daniels, som emellanåt varit mer lyckosam i sina bedömningar, skriver att ”segern skulle gå till den man som inte ansåg sig för god för det vardagliga arbetet i organisationen”.[9] Ett sådant uttalande innebär att man bortser från vad som verkligen stod på spel. Kontrollen av organisationsbyrån kunde nämligen bara ha betydelse i en konflikt mellan Stalin och någon annan apparatjik. Men frågan om Trotskijs ställning kunde bara avgöras på gatorna i tyska städer eller vid stormöten med partimedlemmar i Ryssland.

* * *

[6] Citerad av Kamenev, *Pravda*, 13 december 1923.
[7] *Sotsialistitjeskij Vestnik*, 28 maj 1924, s. 10.
[8] Protokoll från fjortonde partikongressen, s. 398-399, 455-456, 684, 950, 953.
[9] Daniels, *The Conscience of the Revolution,* s. 208.

Det var Dzerzjinskijs rapport vid centralkommitténs möte i oktober som fick det att hetta till. Den underkommission han hade lett föreslog nu att partimedlemmar som hade kännedom om grupperingar inom partiet måste ange dem för GPU, centralkommittén eller den centrala kontrollkommissionen.

Trotskij protesterade skriftligt. Att ett sådant beslut behövdes såg han som ett viktigt symptom på hur tillståndet i partiet hade försämrats. I sitt brev av den 8 oktober 1923[10] fastslog han att Dzerzjinskijs förslag avslöjade att det i partiet fanns ”illegala oppositionsgrupper”, eventuellt farliga, och att det rådde en stämning där partimedlemmar behöll kunskaper om dem för sig själva. Orsaken till detta behövde inte sökas utanför partiet. Han slog fast:

> Inte ens under krigskommunismens mest heroiska ögonblick hade systemet med utnämningar inom partiet ens en tiondel av dagens omfattning. Utnämning uppifrån av sekreterare i provinskommittéerna är numera regel. Detta ger i praktiken sekreteraren en ställning som i stort sett är oberoende av den lokala organisationen.[11]

Han skrev att tiden efter tolfte kongressen 1923 varit avgörande:

> Tolfte partikongressen ägde rum i demokratins tecken. Då tycktes mig, på grund av oförenligheten mellan diktatur och *en fullt utvecklad* arbetardemokrati, åtskilliga inlägg till försvar för arbetardemokrati överdrivna och i viss mån demagogiska. Men det var ändå tydligt att krigskommunismen måste lämna plats åt en vidare och mer aktiv demokrati inom partiet. Likväl står den regim som nu styr, och som började formeras före tolfte kongressen och sedan har stärkts och kodifierats, längre från arbetardemokrati än den regim som rådde under krigskommunismens mest kritiska ögonblick.[12]

Protesten förvandlades till anklagelseskrift:

> Byråkratiseringen av partiapparaten har utvecklats på ett exempellöst sätt genom det sätt på vilket sekretariatet utses... Inom regeringsapparaten har det skapats breda skikt av partifunktionärer som fullständigt avsagt sig rätten att uttrycka sina åsikter om partiet (eller i varje fall att uttrycka dem öppet), som om de tror att sekreterarhierarkin är rätta platsen för att skapa partiets uppfattningar och fatta beslut. Under dessa skikt, som avstått från en egen uppfattning, finns de breda medlemsmassorna som ser varje beslut som en befallning eller en uppmaning. Bland dessa massor, som utgör partiets själva grundval, visar sig nu ett osedvanligt missnöje... Detta missnöje har inte utraderats vare sig genom offentligt åsiktsutbyte på partimöten eller av massans inflytande över partiorganisationen...; det växer i hemlighet och leder till inre spänningar.[13]

Trotskij försäkrade att han var mer intresserad av att återupprätta en korrekt praktik än av att angripa ledningen. Efter att ha påmint om alla kompromisser han gått med på skrev han:

> Det finns inte en medlem av centralkommittén eller centrala kontrollkommissionen som inte vet att jag, samtidigt som jag i centralkommittén klart och bestämt bekämpat dess felaktiga politik, medvetet avstått från att föra ut de frågor som där debatterats ens till en mindre krets av partikamrater, även om det skulle handla om sådana som vore kvalificerade att inneha betydande poster i partiet, om detta följde en förnuftig kurs.[14]

Han gjorde nu klart att han hädanefter inte tänkte fortsätta med det agerandet:

---

[10] Max Eastman, *Depuis la mort de Lénine*, s. 54-55 samt utdrag s. 192-194. [På svenska: Efter Lenins död.] [Trotskijs brev finns i utdrag i Trotsky, *Challenge of the Left Opposition (1923-25)*, ”First Letter to the CC”, s. 55-58. På svenska (komplett): Brev till centralkommittén]
[11] *Ibidem*, s. 193.
[12] *Ibidem*, s. 193-194.
[13] *Ibidem*, s. 194.
[14] *Ibidem*, s. 54.

> Med tanke på läget...anser jag det inte bara vara min rätt utan min plikt att sprida uppgifter om sakernas verkliga tillstånd till varje partimedlem som jag anser vara tillräckligt skolad, mogen, sansad och därmed kapabel att hjälpa partiet att finna en väg ur denna återvändsgränd utan häftiga fraktionsstrider och kaos.[15]

Politbyråns svar på Trotskijs brev var, som Max Eastman framhåller, ”inget annat än ett grovt personangrepp”.[16] Trotskij anklagades för att ”sedan flera år” ha attackerat centralkommittén för personliga syften och att ha vägrat acceptera Lenins förslag att ta posten som vice ordförande för folkkommissariernas råd.[17] För honom, hette det i politbyråns svar, gällde bara en paroll: ”Allt eller inget”.[18] Den 23 oktober 1923 inskränkte sig Trotskij till att rada upp en lista över de frågor där han stått på Lenins sida mot politbyråns majoritet.

Vid denna tid hände något annat, som Trotskij måste ha varit införstådd med: Då föddes vad som senare kallades ”1923 års opposition”, sannolikt ett initiativ av dem som Trotskij informerat om ”sakernas verkliga tillstånd”. Den 15 oktober 1923 överlämnade 46 veteraner bland bolsjevikerna en gemensam deklaration till politbyrån där de riktade skarp kritik mot den ekonomiska politiken och än mer mot partiledningen.[19] Den hade undertecknats av två tidigare partisekreterare – Preobrazjenskij och Serebrjakov – av sådana som länge delat Trotskijs idéer som I N Smirnov, Muralov och Pjatakov samt f.d. decister som Sapronov, V M Smirnov och V V Kosior. De varnade för vad de betecknade som bristen på ledning för ekonomin och risken för en allvarlig ekonomisk kris. Undertecknarna – bland dem saknades diplomaterna Krestinskij och Rakovskij – slog dessutom klart fast:

> Partiet har i betydande utsträckning upphört att vara ett levande självständigt kollektiv... En växande uppdelning kan konstateras mellan en sekreterarnas hierarki..., partifunktionärer som rekryteras uppifrån och medlemsmassorna som inte deltar i partilivet.[20]

Partimedlemmarna var nu rädda för att uttrycka kritik eller avvikande åsikter. Inga verkliga diskussioner förekom och det var hierarkin av sekreterare som utsåg delegater till kongresser och konferenser, som förvandlats till ”denna hierarkis verkställande församlingar”. De 46 ansåg att regimen blivit outhärdlig sedan den ”ersatt partiet med en byråkratisk apparat”, en följd av ”den diktatur som utövades av en fraktion” som upprättats efter debatten 1921. De fortsatte:

> Fraktionsstyret måste avskaffas, och detta måste i första hand göras av dem som skapat det. Detta styre måste ersättas av ett styre av kamratlig enhet och intern partidemokrati.[21]

Enligt Max Eastman hade Radek för egen del skickat ett likartat brev.[22]

Vid det gemensamma mötet mellan centralkommittén och centrala kontrollkommissionen, där man skulle besvara de 46 och Trotskij, var Trotskij frånvarande då han var sängliggande i kraftig förkylning och hög feber. Det var Preobrazjenskij som representerade oppositionen. Ledningen följde samma taktik som i den georgiska frågan och talade i sin tur om nödvändigheten av att bekämpa ”byråkratin” och ”förändra” partiet genom att förbättra dess sätt att fungera. Men på samma gång beskyllde de dem som kommit för att tala om demokrati för ”brott mot disciplin och fraktionsverksamhet”. Trotskij anklagades för att ha begått ett

---

[15] *Ibidem*, s. 55.
[16] *Ibidem*, s. 195.
[17] *Ibidem*, s. 196.
[18] *Ibidem*, s. 198.
[19] *Trotskijarkiven*, T 802, engelsk översättning i E H Carr, *Interregnum*, s. 367-371. [På svenska i *Mellan Lenin och Stalin*, även publicerad i *Fjärde Internationalen* 4/1989: De fyrtiosex’ plattform]
[20] Carr, *a.a.* s. 368.
[21] *Ibidem, s.* 370.
[22] Eastman, *Depuis la mort de Lénine*, s. 56. [Efter Lenins död.]

politiskt misstag när han ”vid ett avgörande ögonblick för partiet och revolutionen” kommit med en attack som ”objektivt bar karaktären av ett fraktionsinitiativ”. De 46 anklagades för att på Trotskijs initiativ ha tagit initiativ till fraktionsverksamhet och splittringsförsök och därigenom ha ”försvagat” partiet i ett avgörande skede för den internationella revolutionen.[23] Ledningens strategi gick nu ut på att en debatt skulle inledas i partiet, men att den text som de 46 skrivit inte fick publiceras.

I slutet av oktober 1923 startade två diskussioner parallellt. En bakom lyckta dörrar i politbyrån om den nya politiken, ”den nya kursen”, en annan offentlig i pressen och vid allmänna diskussionsmöten. Ledarna tillkännagav utan omsvep sina avsikter. Zinovjev öppnade debatten i *Pravda* den 8 november med att slå fast att han var för att demokratin blev ”livs levande” i partiet. Sakerna komplicerades ändå i viss mån efter ett inlägg av Preobrazjenskij den 29 november. Meningsskiljaktigheterna skärptes och Zinovjev försäkrade att revolutionens väl och ve var högsta lag och att han för sin del var redo att önska alla ”heliga” principer om ”ren” demokrati åt fanders, medan Stalin ägnade sig åt att ”begränsa” debatten för att hindra partiet från att förvandlas till en diskussionsklubb.

Sedan Trotskij vägrat gå med på ett resolutionsförslag arbetade en underkommission i politbyrån utan uppehåll: Den bestod av Stalin, Kamenev och Trotskij och den lyckades uppnå resultat. Den 5 december 1923 antog politbyrån en text som förmodligen i huvudsak författats av Trotskij. Där tillkännagavs vad som skulle kallas ”en ny kurs” och publiceringen orsakade stor lättnad inom hela partiet. Krisen tycktes över eftersom texten godkänts enhälligt.

I första delen räknades upp vad som kallades ”de objektiva motsättningarna under övergångsperioden”, därefter angavs ”de negativa tendenser” som uppstått inom partiet:

> Den skarpa differentieringen i partimedlemmarnas materiella situation i samband med skilda uppgifter och de s.k. ”överdrifterna”; det växande bandet till borgerliga element och de senares ideologiska inflytande...; faran av att förlora det övergripande perspektivet på det socialistiska uppbygget och världsrevolutionen...; den byråkratisering som har iakttagits inom partiorgan och det hot som därur uppstår om ett avskiljande av partiet från massorna.[24]

Det botemedel politbyrån föreslog var förstås arbetardemokrati, som definierades på följande sätt: ”Frihet att diskutera alla betydande frågor..., att meningsmotsättningar erkänns, att personer på ansvarsposter väljs av basen”.[25] Resolutionen varnade också för ”faran för fraktionsverksamhet”, som utgjorde ett angrepp på partiet. Denna del hade skrivits av Stalin och blev föremål för lång debatt. Han ville inte fördöma grupper lika starkt som fraktioner, men inkluderade Trotskijs hänvisning till en resolution från tionde kongressen där grupper fördömdes som fraktioner. Hur som helst var avsikten tydlig. Författaren till stycket hade visat vad han menade med ”fraktionsmässig gruppering”, precis det som de 46 och deras initiativ betecknats som.

Historiker och kommentatorer har ställt frågan varför Trotskij valde att stödja en resolution, där vissa stycken gjorde det möjligt för apparaten att ifrågasätta en del av dess grundlinjer. Men så kan frågan bara ställas av sådana som glömmer att det handlade om hans parti och att han lade enorm vikt vid enhällig uppslutning bakom grundlinjerna och en inriktning som han uppfattade som sund. Man kan för övrigt inte diskutera denna fråga utan att tillfoga att han från den 8 december testade kompromissen genom att offentligt kommentera den i ett brev till *Krasnaja Presnija*, där han framförde sin egen tolkning. Hans ”öppna brev” gjorde att debatten häftigt vaknade till liv och fick alla oklarheter i kompromissen att framgå tydligt.

---

[23] *VKP(B) Rezolutsijach*, (1941), I, s. 531-532.
[24] *Pravda*, 7 december 1923.
[25] *Ibidem.*

* * *

Han var fortfarande sängliggande och bad sina kamrater om ursäkt för att han inte kunde närvara på deras möte. Senare skulle han ursäkta sig på ett mer spirituellt sätt: ”Man kan förutse revolutioner eller krig, men det går inte att förutse konsekvenserna av en andjakt på hösten.”[26] Han började med att lägga fram sin syn på politbyråns resolution om den nya kursen:

> Politbyråns resolution om partiets organisering är av utomordentlig betydelse. Den anger att partiet kommit till en viktig vändpunkt på sin historiska bana... Centralkommitténs resolution hävdar att tyngdpunkten hädanefter bör ligga i alla medlemmars aktivitet, initiativ och kritiska anda, medlemmar som utgör proletariatets organiserade förtrupp. Den innebär inte att partiapparaten fått till uppgift att dekretera, skapa eller upprätta den demokratiska regimen... *partiet måste underordna sin egen apparat under sig självt*. Utan att upphöra att vara en centraliserad organisation.[27]

Därefter påminde han om att ”demokrati och centralism utgjorde två sidor av partiets organisation som måste förenas på olika sätt” beroende på läget, han antydde att balansen rubbats under den förutvarande perioden till förmån för apparaten, vars överdrivna centralisering lett till allmän olust och känslan av att ”byråkratismen hotade att föra in partiet i en återvändsgränd.”[28]

Han svarade på flera inlägg i diskussionen, som understrukit nödvändigheten av att höja ”den ideologiska nivån” på partimedlemmarna innan man införde demokrati, och poängterade det bedrägliga i detta argument, som han kallade ”pedagogiskt”. Den ideologiska nivån i partiet hindrades i själva verket av byråkratismen, som tog död på initiativförmågan och utestängde unga generationer av kommunister från ansvar. Han påpekade att det var ”ungdomen, partiets säkra barometer, som reagerat häftigast på byråkratismen”.[29] Den gamla generationen, tillade han, ”förkroppsligar politisk erfarenhet och partiets revolutionära traditioner”. Men det var också där inslaget av byråkratisk praxis var störst:

> *Det är endast genom ett aktivt, ständigt samarbete med den nya generationen inom ramen för demokratin som det gamla gardet kan bevara sin karaktär av revolutionär faktor*. Annars kommer den att stelna och omärkligt bli ett fulländat uttryck för byråkratismen.[30]

Han hänvisade till hur partiledarna inom Andra internationalen urartat, hur de gått över till opportunismen och underströk att strax före kriget hade ”socialdemokratins fantastiska apparat, med stöd i tidigare generationers auktoritet, blivit det främsta hindret för revolutionens frammarsch”, och utfärdade följande varning:

> Och vi ”gamlingar”, bör ha klart för oss att vår generation, som naturligt spelar den ledande rollen i partiet, på intet sätt är immun mot en försvagning av den revolutionära och proletära andan inom våra led, om partiet skulle tolerera en utveckling av byråkratiska metoder, som förvandlar ungdomen till ett objekt för skolning och oundvikligen skapar en klyfta mellan apparaten och massorna, de gamla och de unga.[31]

Han vägrade att komma med några recept på demokrati men tryckte på nödvändigheten av att förändra stämningen i partiet:

---

[26] *Ma Vie*, III, s. 227. [Mitt liv – försök till en självbiografi]
[27] *Den nya kursen*, s. 71-72.
[28] *Ibidem, s.* 72.
[29] *Ibidem*, s. 73.
[30] *Ibidem*, s. 73.
[31] *Ibidem*, s. 74.

> Partiet måste återta det kollektiva initiativet, den fria och kamratliga kritiken och rätten till organisatoriskt självbestämmande. Det är nödvändigt att pånyttföda och förnya partiapparaten och få den att inse att den endast är den kollektiva viljans instrument.[32]

Erfarenheten visade att det inte saknats initiativ att ”terrorisera” oppositionella genom att vifta med hot om bestraffning för ”avvikelser”, bristande disciplin, ”fraktionsverksamhet” eller splittringstendenser. För Trotskij hade det övergått till visshet: ”Nu är byråkraterna formellt redo att ’ta ställning’ till ’den nya kursen’, d v s *i praktiken begrava den*”.[33] Och det var därför han föreslog att genast avlägsna de ledare som försökt ”terrorisera partiet” från alla ansvarsposter.

Den appell han därefter riktade till ungdomen, till den unga generationen av kommunister, var också en lidelsefull påminnelse om vad bolsjevikpartiet varit 1917, vad det varit då han anslöt sig och sådant han upplevt det när det ryckt med sig miljontals män och kvinnor:

> Vår ungdom får inte nöja sig med att upprepa våra formler. Den måste erövra de revolutionära formuleringarna, smälta dem, forma sin egen mening, sin egen fysionomi och vara förmögen att kämpa för sina ståndpunkter med det mod som en djup övertygelse och en fullständigt självständig karaktär ger. Bort med all passiv lydnad som blint följer ledningen, all slags opersonlighet, alla former av kryperi och karriärism ur partiet! En bolsjevik är inte bara en disciplinerad människa, han är en människa som i varje enskilt fall och i varje fråga skapar sig en fast mening och modigt försvarar den inte bara mot sina fiender utan också mitt i det egna partiet.[34]

Han fortsatte och gav här utan tvivel nyckeln till vissa av sina ställningstaganden:

> Kanske hamnar han i dag i minoritet i sin organisation. Han underkastar sig, för det är ju hans eget parti. Men det innebär inte alltid att han har fel. Kanske har han före de andra insett eller förstått en ny uppgift eller nödvändigheten av en omprövning. Han reser envetet frågan en andra, en tredje, en tionde gång om det behövs. Härigenom gör han sitt parti en tjänst, ty han bekantgör partiet med den nya uppgiften eller hjälper det att åstadkomma den nödvändiga omprövningen utan organiska omvälvningar eller inre konvulsioner.[35]

Han avslutade med att påpeka att ”fraktionismen”, som han såg som en karikatyr av demokratin och en enorm politisk fara, främst var en konsekvens av ”byråkratismen inom apparaten”.

Trotskij hade nu gett sin tolkning av den resolution som enhälligt godtagits av politbyrån och det var också oppositionens syn. Det kunde inte längre finnas någon oklarhet bakom enhälligheten. Antingen skulle trojkan böja sig för de principer den godkänt på papperet eller också skulle den kasta masken genom att angripa Trotskij och inleda avledningsmanövrer mot oppositionen.

Det senare var exakt vad Stalin och Zinovjev gjorde efter ett dygns tvekan. Stalin påminde om Trotskijs mensjevikiska förflutna, slog fast att denne inte ”gjort sig av med sina opportunistiska vanor”, beskyllde honom för dubbelspel och ”simpel demagogi”.[36] Zinovjev anklagade honom för att attackera partiet genom att vilja byta häst mitt i ett vadställe och fördömde ”trotskismen”, som han förklarade vara en väl definierad strömning inom arbetarrörelsen, och dess ödesdigra agerande.[37]

Det var ungefär vid denna tidpunkt som Trotskijs läkare rekommenderade honom en vilopaus på landet, ”en hälsokur på minst två månader”. Han lämnade Moskva den 21

---

[32] *Ibidem*, s. 85-86.
[33] *Ibidem*
[34] *Ibidem*
[35] *Ibidem*
[36] *Pravda*, 15 december 1923.
[37] *Pravda*, 20-21 december 1923..

december 1923 och begav sig till Archangelskoj, ungefär fyra mil utanför huvudstaden. Läkarnas kommuniké, som publicerades i *Pravda*, talade om ”influensa, katarr i de övre luftvägarna, utvidgning av luftrören, långvarig feber, viktminskning och reducerad arbetskapacitet”. Trotskij hade ursprungligen blivit förkyld i oktober under en andjakt i träskmarkerna. Men febern hade bestått. Hade han drabbats av en form av malaria som doktor Getije, hans läkare, trodde? Sedova har vittnat om att den här sortens feber var något som Trotskij drabbades av regelbundet när han var intellektuellt överansträngd. Hon har skildrat hans hälsotillstånd från oktober till december när debatten om den nya kursen pågick:

> På grund av hans sjukdom hölls mötena i vår lägenhet. Jag satt i sovrummet intill och hörde hans anföranden. Han talade med hela sitt väsen. Det verkade som om han för varje anförande förlorade lite av sin styrka, därför att han ”göt sitt blod” i dem … Efter varje sammanträde steg L D:s feber. Han kom ut från sitt kontor och var alldeles genomsvettig, klädde av sig och gick till sängs. Hans sängkläder och kläder måste torkas som om han hade blivit dränkt i en häftig regnskur.[38]

När han bestämt sig för att resa upphörde han samtidigt att debattera. Hans sista bidrag var en artikel om ”den nya kursen” i *Pravda* den 28 och 29 december 1923 och därefter broschyren med samma namn som inte utkom förrän den 16 januari 1924. Men själv deltog han inte på något möte, tog inte till orda någonstans: Det var en avsevärd tidsförlust för oppositionen, som i ett avgörande ögonblick stod utan ledare.

* * *

Trotskij inledde sin skrift *Den nya kursen* med att ta upp frågan om generationerna inom partiet, ett ämne där han just hade utsatts för en spärreld av kritik och angrepp. Han framställde den kris som just inletts som en tillväxtkris för partiet, där kritiska uppfattningar underblåsts av händelser som den ekonomiska krisen och revolutionen i Tyskland:

> Icke desto mindre uppsköts den kritiska granskningen av läget inom partiet på grund av det spända inväntandet av vad som tycktes vara en förestående kraftmätning i Tyskland. När det visade sig att denna kraftmätning till följd av omständigheterna skulle komma att fördröjas, ställde partiet frågan om ”Den nya kursen” på dagordningen.[39]

Han framhöll den senaste tidens stora otålighet inom partiapparaten, att den visat upp sina mest negativa och odrägliga karaktärsdrag, att den inledningsvis vägrat att tillåta debatt och ägnat sig åt anklagelser för att undvika frågorna. Han sopade undan argumentet att byråkratismen var en kvarleva från krigskommunismen och dömd att på ett naturligt sätt försvinna inom en snar framtid, underströk att politbyråns resolution talat om en *ny* kurs, vilket för honom innebar att man måste bryta med ”detta sakernas tillstånd (som) resulterat i att den äldre generationen, i sin partiledarroll uppslukats av de administrativa frågorna och tagit för vana att tänka och besluta för partiet”.[40]

”Den gamla kursen” innebar en dubbel risk för urartning: Grupper och fraktioner på basnivå, byråkratism på toppen. Han framhöll att en sådan analys varken kunde ses som en ”skymf” eller som ett ”attentat” och slog fast att det helt enkelt handlade om att överföra partiets tyngdpunkt till basen och att den gamla generationens roll skulle vara avgörande för detta:

> Den måste betrakta ”Den nya kursen” inte som en manöver, en diplomatisk procedur eller en tillfällig eftergift, utan som en ny fas i partiets politiska utveckling till förmån för den ledande generationen och hela partiet.[41]

---

[38] *Ma Vie*, III, s. 229.
[39] *Den nya kursen*, s. 16.
[40] *Ibidem*, s. 20.
[41] *Ibidem*, s. 20.

Han gick därefter över till frågan om partiets sociala sammansättning och ”den alltför snabba ökningen av partifunktionärerna, antingen dessa var av proletärt ursprung eller ej”[42], vilket i sig var en av byråkratismens källor. Som han såg det rådde inget tvivel om att ”ordförandena i regionkommittéerna eller distriktskommissarierna representerar en bestämd social typ, bortsett från deras individuella ursprung. Under dessa sex år har det, inom den sovjetiska regimen, uppstått relativt stabila sociala grupperingar.”[43] Och det sociala skikt de ingick i hade blivit bestämmande inom partiet.

Samtidigt som han medgav att frågan ytterst skulle lösas genom världsrevolutionens frammarsch och den ekonomiska utvecklingen – de två hävstänger som under de föregående månaderna hade varit centrala för honom – slog han fast att kampen för att förverkliga demokratin utgjorde det enda sättet att besegra ”korporatismen, korporatismens klassanda”. Men det gällde att inse att byråkratismen inom partiet inte utgjorde någon kvarleva utan en ny företeelse:

> Proletariatet förverkligar sin diktatur i sovjetstaten. Det kommunistiska partiet är proletariatets, och härigenom det ledande partiet i dess stat. Det hela är en fråga om att förverkliga denna ledning utan att köra fast i statens byråkratiska apparat och därmed utsätta sig för en byråkratisk urartning.[44]

Men han ansåg att det var just motsatsen som inträffat hittills, då byråkratismen ”inte bara bryter ned partiets inre sammanhållning utan även försvagar dess påverkan på stats-apparaten”.[45]

Slutligen tog han upp den fråga som utgjort kärnan i Stalins manövrerande gentemot honom i resolutionen den 5 december 1923, frågan om ”grupper och fraktionsbildningar”. Han betonade att när man diskuterade denna fråga inte fick tappa ur sikte att det kommunistiska partiet nu blivit det enda partiet med monopol på att leda det politiska livet:

> Åsiktsnyanser och tillfälliga meningsskiljaktigheter kan uttrycka ett avlägset tryck från bestämda sociala intressen och, i vissa fall, omvandlas till stabila grupperingar, dessa kan i sin tur förr eller senare anta formen av organiserade fraktioner, som i sin opposition mot resten av partiet i än högre grad kommer att utsättas för det yttre trycket.[46]

En obeveklig logik gjorde därför att man måste förhindra åsiktsskillnader och tillfälliga meningsskiljaktigheter om man ville undvika fraktioner, vilket förstås var omöjligt i ett parti med en halv miljon medlemmar. Lösningen bestod i att hitta en medelväg mellan enhällighet och att söndersmulas av fraktioner. Men partiledningen måste också avstå från att framställa varje kritik som fraktionspolitik. Han underströk att politbyråns resolution klart sade, att byråkratiskt styre utgjorde en av orsakerna till fraktioner, en uppfattning som anhängarna till den gamla kursen, eller i varje fall dess mest stridslystna flygel, motsatte sig.

Trotskij påminde om de förhållanden i det förgångna, och den situation som gett upphov till dem, som fått fraktioner och grupper att upplösas genom att problemen lösts. Han ställde sig bakom tionde partikongressens resolution mot fraktioner, men betonade dess relativa karaktär: Om man verkligen ville förbjuda fraktioner måste man upprätta en regim som varken framkallade dem eller gav näring åt dem.

Han framhöll att, tvärtemot vad som påstods inom partiet, varje meningsskiljaktighet inte hade en klassbas men sade att en sådan klassbas däremot existerade i byråkratismen, en

---

[42] *Ibidem*, s. 21.
[43] *Ibidem*, s. 22.
[44] *Ibidem*, s. 24.
[45] *Ibidem*, s. 25.
[46] *Ibidem*, s. 26.

”osund avvikelse” som partiet måste bekämpa för att bevara sin proletära karaktär. Han underströk att resolutionen om ”den nya kursen” hade pekat ut en av stundens faror, som utgjordes av ”den byråkratiska fraktionen”, vars talesmän sedan början av december hade ägnat sig åt att dra upp det förflutna och gamla splittringar för att förbereda partimedlemmarna på de nya splittringar den förberedde. Den hade hävdat att Trotskij ville ”krossa” partiapparaten när det i själva verket handlade om att förnya den och underordna den partiet. Ett alternativt perspektiv för framtiden således:

> Antingen kommer den organiska ideologiska omgrupperingsprocess som för närvarande äger rum i partiet på basis av centralkommitténs resolutioner att bli ett steg på vägen mot partiets organiska tillväxt, början till ett nytt stort kapitel – denna lösning är den mest önskvärda för oss alla och den mest välgörande för partiet, som då lätt kommer att få bukt med alla överdrifter i debatten och inom oppositionen, för att inte tala om de vulgärdemokratiska tendenserna. Eller också kommer apparaten att gå till motoffensiv, alltmer hamna i händerna på de mest konservativa elementen och under förevändning av kamp mot fraktionerna kasta partiet tillbaka och återupprätta ”lugn och ordning”.[47]

Trotskij tillfogade några texter till broschyren, där han i huvudsak utvecklade de argument som hade framkommit under debatten.

”Byråkratin och revolutionen”, en skiss till ett inlägg som inte avslutats, placerade krisen i ett större sammanhang i de sociala motsättningarna i Ryssland under NEP. Trotskij uttryckte sin optimism i en av sina typiska jämförelser mellan jakobiner och kommunister. Utifrån en diskussion av olika alternativ underströk han nödvändigheten att skydda partiet från byråkratismen och bekämpa den...

”Tradition och revolutionär politik” tog för första gången i en offentlig text upp det ansvar som det tyska partiet och Internationalens ledning bar för nederlaget i oktober 1923:

> Men det tyska partiet gick in i denna nya korta krisperiod, som kanske saknar motstycke i världshistorien, med de två föregående årens färdiga propaganda, vilken var avsedd att skapa ett massinflytande. Det krävdes då en ny inriktning, en ny ton, ett nytt sätt att närma sig massorna, en ny tolkning och tillämpning av enhetsfronten, nya organisationsmetoder och nya metoder för tekniska förberedelser, med ett ord en tvär taktisk vändning. Proletariatet borde ha fått se ett revolutionärt parti direkt på marsch mot erövrandet av makten.

Men i stället hade de vanliga rutinerna segrat:

> Men det tyska partiet fortsatte i grund och botten sin propagandapolitik, även om det skedde i större skala. Det var först i oktober det började följa en ny inriktning. Men det återstod då inte mycket tid för det att utveckla sin élan. Det förberedde sig i febril takt, massorna kunde inte följa det, partiets bristande självförtroende förmedlades till proletariatet och i det avgörande ögonblicket drog sig partiet tillbaka utan strid.[48]

Definitionen av ”revolutionär tradition” tillät honom att peka på vad som i hans ögon utgjorde ”leninismens” styrka, ”att traditionsbundenheten, rutinen... kunde inskränkas till ett minimum genom klarsynta, djupt revolutionära, taktiska initiativ, som på en gång var djärva och realistiska”.[49] Därefter följde en briljant framställning av leninismen.

> Som revolutionärt handlingssystem förutsätter leninismen en revolutionär känsla… Leninismen innebär ett verkligt oberoende gentemot fördomar, moraliserande dogmatism och alla former av

[47] *Ibidem*, s. 33-34.
[48] *Ibidem*, s. 43.
[49] *Ibidem*, s. 44.

> andlig konservatism… Leninismen innefattar en moral för massaktionen och masspartiet som inte är formell utan verkligt revolutionär.[50]
>
> Leninismen är ortodox, enveten, okuvlig, men innebär varken formalism, kanonisering eller byråkratism.[51]

Han avslutade denna framställning, som många som gör anspråk på att skriva om Lenin och ”leninismen” borde studera, på följande sätt:

> Vi hyllar bolsjevismens traditioner lika mycket som någon annan. Men må ingen identifiera byråkratism med bolsjevismen, tradition med officiell rutin.[52]

Ytterligare två artiklar ”Underskattningen av bönderna” och ”Plan för ekonomin”, som utgjorde svar på de argument som framförts mot honom i debatten, fullbordade en broschyr skriven i en klart återhållsam ton, utan ett enda personangrepp, där dörren fortfarande hölls öppen mot dem som hade andra idéer – som han såg som partikamrater som det handlade om att övertyga.

* * *

Trotskij och hans kamrater inom oppositionen var dock de enda som betraktade detta som en politisk diskussion där det gällde att övertyga och vinna.

Publiceringen av *Den nya kursen* hade i själva verket avbrutit triumviratets period av list och försiktighet. Hädanefter tillät de sig alla möjliga slag i en ursinnig kamp, där det förefaller som om de verkligen känt rädsla inför den entusiasm och det självförtroende som ”den nya kursens idéer” ofta givit upphov till hos de äldre men framför allt bland ungdomen.

Att de båda fraktionerna enats i grundfrågorna ledde emellertid till förvirring, som – liksom Georgiendebatten, gynnade de som tillhörde partiapparaten. De kontrollerade pressen och diskussionsförsamlingarna och kunde fritt välja ”debattinlägg”, som inte bara minskade Oppositionens uttrycksmöjligheter utan också gjorde det möjligt att organisera ett bombardemang av anklagelser och förtal som ofta användes i stället för argument.

Vid mötet den 11 december 1923, där decisterna Stukov, Sapronov och V M Smirnov men i synnerhet Preobrazjenskij, Andrejtjin, I N Smirnov och Radek talade för Oppositionen, tycktes denna ha vind i seglen.[53] De konservativa blev skrämda och panikslagna av ryktena om att de själva var splittrade. De återföll till apparatmetoder. Den första ”normaliseringen” på *Pravda* kom till stånd då först Zinovjevs påtryckningar och därefter kontrollkommissionens beslut innebar att de unga ansvariga för debattsidan ”Partiets liv” avlägsnades: Konstantinov, en 23-åring som varit partimedlem sedan 1917, och hans medarbetare N Vigiljanskij anklagades för att ha gett för stort utrymme åt bidrag från Oppositionen och avsattes.[54]

Förutom Rakovskij tilldelades flera andra oppositionella diplomatiska uppdrag. De oppositionella förflyttades systematiskt, placerades i regioner där de var helt okända och därmed utan inflytande. Det mest spektakulära fallet handlade om ledningen för ungkommunisterna: 15 medlemmar av dess centralkommitté avlägsnades från sina befattningar och förflyttades långt från Moskva, vilket gjorde det möjligt för Trotskijs motståndare att återta majoriteten.[55] Antonov-Ovsejenko, som ledde Röda arméns politiska administration, avsattes – och utsatt

---

[50] *Ibidem*, s. 47.
[51] *Ibidem*, s. 48.
[52] *Ibidem*, s. 49.
[53] *Pravda*, 14-17 december 1923.
[54] *Pravda*, 23 december 1923.
[55] Protokoll från fjortonde partikongressen (1926), s. 459, 460, 526.

för grova personangrepp – för att han på egen hand skickat ut ett cirkulär om resolutionen från den 5 december.[56] Studenter som tillhörde oppositionen fick lämna universiteten.[57]

Det hela förvärrades vid valet av delegaterna till den trettonde konferensen, där debatten skulle avslutas. De informationer vi har tillgång till ger en aning om apparatens möjligheter till manipulationer. Den var organiserad i fraktioner och stod mot en opposition som till varje pris måste undvika attacker för att ha bildat något som liknade en organisation eller varje anklagelse om ”fraktionsverksamhet”. På olika nivåer ledde apparatens manipulationer till att man gjorde sig av med oppositionella vars antal bland delegaterna minskade ju längre man kom från basen och upp på nationell nivå.

I Moskva hade oppositionens resolution fått majoritet i de flesta cellerna. Men vid distriktskonferenserna fick den inte mer än 36 procent och 18 procent vid provinskonferenserna.[58] Oppositionen hade fått majoritet i en tredjedel av cellerna inom Röda armén, i en stor majoritet av studentcellerna – särskilt på arbetarfakulteterna – och i en femtedel av arbetarcellerna i Moskva.[59] Men till slut lyckades den inte få mer än tre delegater på den nationella konferensen. Den hemliga fraktionen inom partiapparaten hade efterhand lyckats radera ut sina motståndare: Efter de högtidliga fraserna om den nya kursen var verkligheten bitter och gjorde en hånfull grimas.

När den trettonde partikonferensen öppnades i Moskva den 16 januari 1924 var resultatet avgjort sedan länge och den fria debatten i pressen hade i veckor förvandlats till en långtråkig monolog där man fördömde ”avvikarna”, ”småborgarna”, ”antileninisterna”, ”mensjevikerna”, ”anarko-mensjevikerna” osv. som ”dolde sig” under ”trotskismens” fana...

Trotskij befann sig då ombord på tåget, han hade rest samma dag. Efter åtskillig tvekan hade han följt läkarnas rekommendationer[60] om en kur i Suchumi i Georgien. Stalin, som var förvissad om sin seger och helt behärskade mötessalen, kunde ge sig hän för fullt. Han ironiserade över Trotskijs ansträngningar i underkommissionen att bevara ”grupperna” samtidigt som han fördömde fraktionerna och slog fast att en seger för Trotskijs vänner skulle ha inneburit katastrof för partiet.[61] Han medgav förstås att en viss byråkratism existerade och anklagade Trotskij för att ha velat utnyttja den till sin fördel för att krossa partiets enhet. Han drev med oppositionen, som via Preobrazjenskij hade uttryckt en önskan om att återgå till vad partiet varit 1917, ”detta splittrade parti”, som han sagt, ”vars problem skulle leda till allvarliga kriser”.[62] Självsäkert unnade han sig till och med lyxen att få kongressen att brista ut i skratt apropå ”denne Trotskij, byråkraternas patriark, som inte kan leva utan demokrati”...[63]

Slutresolutionen talade om en attack mot partiet från antileninister som hölls samman av ”Trotskijs fraktionsarbete”. Oppositionen fördömdes för att ha ”givit order om att krossa partiapparaten” och för att, ”eftersom den objektivt uttryckte småbourgeoisiens intressen”, ha ”övergett leninismen”.[64]

Efter denna resolution kan man med fog fråga sig vad som återstod av det parti som varit Lenins... Den Lenin som avled den 21 januari 1924, tre dagar efter att partikongressen avslutats.

---

[56] Protokoll från tolfte partikonferensen, s. 123, 124, 190.
[57] Eastman, *a.a.* s. 109.
[58] Sapronov i *Pravda*, 22 januari 1924.
[59] Carr, *Mellan Lenin och Stalin – Sovjet 1923-1924*, Bo Cavefors bokförlag, 1978, s. 314.
[60] *Pravda*, 18 januari 1924.
[61] *Pravda*, 20 januari 1924.
[62] *Pravda*, 22 januari 1924.
[63] Stalin, *Sotjinenija*, VI, s. 28-29. [*Works* vol 6, s 29. På MIA: Reply to the Discussion]
[64] *VKP(B) Rezolutsijach, s. 540-545*.

Under alla omständigheter återstod några tusen gamla bolsjeviker och sannolikt tiotusentals ungkommunister som, utan att inse det, inlett en gigantisk men oklar kamp – och vilka det skulle ta ytterligare omkring 15 år för att likvidera till sista man.